

**ЕҚЫК-нің АДАМИ ӨЛШЕМІ ЖӨНІНДЕГІ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ
КОПЕНГАГЕН КЕҢЕСІНІҢ ҚҰЖАТЫ**

Копенгаген, 1990

ЕҚЫК–нің АДАМИ ӨЛШЕМІ ЖӨНІНДЕГІ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ КОПЕНГАГЕН КЕҢЕСІНІҢ ҚҰЖАТЫ

Еуропадағы қауіпсіздік пен ынтымақтастық кеңесіне қатысушы мемлекеттердің – Австрияның, Бельгияның, Болгарияның, Венгрияның, Германия Демократиялық Республикасының, Германия Федеративтік Республикасының, Грецияның, Данияның, Ирландияның, Исландияның, Испанияның, Италияның, Канаданың, Кипрдің, Лихтенштейннің, Люксембургтің, Мальтаның, Монаконың, Нидерландтың, Норвегияның, Польшаның, Португалияның, Румынияның, Сан-Мариноның, Қасиетті Тақтың, Біріккен Корольдіктің, Америка Құрама Штаттарының, КСРО-ның, Түркияның, Финляндияның, Францияның, Чехословакияның, Швейцарияның, Швеция мен Югославияның өкілдері Копенгагенде 1990 жылы маусымның 5- 29 кезеңінде ЕҚЫК-нің Вена кездесуінің Қорытынды құжатындағы ЕҚЫК-нің адами өлшемі жөніндегі конференцияға қатысты ережелерге сәйкес Кеңес өткізді.

Албания өкілі Копенгаген мәжілісіне бақылаушы ретінде қатысты. Конференцияның бірінші отырысы 1989 жылдың 30 мамырынан 23 маусымына дейін Парижде өтті.

Копенгаген мәжілісін Данияның сыртқы істер министрі ашты және жапты. Копенгаген мәжілісінің ресми ашылу салтанатына Данияның Ұлы Мәртебелі королевасы мен Биік Мәртебелі ханзадасы қатысты.

Қатысушы мемлекеттердің министрлері мен министрлерінің орынбасарлары кіріспе мәлімдемелер жасады.

Данияның сыртқы істер министрінің ұсынысы бойынша 1990 жылғы 5 маусымда шақырылған ЕҚЫК-ге қатысушы мемлекеттердің сыртқы істер министрлерінің арнайы отырысында, олардың мемлекеттері және үкіметтері басшыларының жоғары деңгейдегі кездесуін ұйымдастыру үшін 1990 жылдың 10 шілдесінде Венада дайындық комитетін шақыру керек деп шешілді.

Қатысушы мемлекеттер 1989 жылы Парижде ЕҚЫК-нің адами өлшем жөніндегі конференциясының бірінші Кеңесі өткізілгеннен кейін Еуропада болған іргелі саяси өзгерістерді аса қанағаттанғандықпен құптайды. Олар бұл өзгерістерге ЕҚЫК процесінің зор көмегі тигенін, өз кезегінде бұлар ЕҚЫК-нің Қорытынды актісі мен басқа да құжаттарының орындалуын айтарлықтай алға жылжытқанын атап өтеді.

Адамның барлық құқықтары мен негізгі еркіндігін құрметтеуді, адамдар арасындағы байланыстарды дамыту мен осыған байланысты гуманитарлық сипаттағы басқа да мәселелерді шешуді қамтамасыз ету үшін плюралистік демократия және құқықтық мемлекет айтарлықтай қажет болып табылатынын олар мойындайды. Сондықтан олар барлық қатысушы мемлекеттердің демократиялық мұраттар мен саяси плюрализмге бейілділік

білдіргенін, сондай-ақ олардың еркін сайлау мен заң үстемдігі негізінде демократиялық қоғамдар орнатуға деген ортақ батыл шешімдерін қуаттайды.

Копенгаген кеңесінде қатысушы мемлекеттер адами өлшем саласындағы өз міндеттемелерін орындау туралы мәселені қарады. Олар ЕҚЫК құжаттарының тиісті қағидаларында қарастырылған міндеттемелерді сақтау дәрежесі Париж кеңесі өткеннен кейін едәуір артты деген пікір білдірді. Сондай-ақ олар адами өлшемге қатысты өз міндеттемелерін толығымен орындау үшін одан арғы қадамдар қажет деген де пікір білдірді.

Қатысушы мемлекеттер плюралистік демократия мен заң үстемдігіне негізделген негізгі еркіндік пен адам құқықтарын толық құрметтеу және қоғамның дамуы өздері Еуропада нығайтуға талпынып отырған баянды бейбітшіліктің, қауіпсіздіктің, әділеттілік пен ынтымақтастықтың тұрақты ахуалын орнату ісіндегі ілгерілеушілікті қамтамасыз ету үшін қажетті шарттар болып табылады деген сенімдерін білдіреді. Сондықтан олар адами өлшем саласына қатысты ЕҚЫК-нің Қорытынды актісінің және басқа да құжаттарының барлық қағидаларын толықтай орындаймыз деген міндеттемелерін растайды және қол жеткен ілгерілеушілікті одан әрі арттыра түсуге өздеріне міндеттемелер алады.

Олар араларындағы ынтымақтастық, сондай-ақ жеке адамдардың, топтардың, ұйымдар мен мекемелердің белсенді атсалысуы олардың ортақ мақсатқа ұдайы ілгерілеуін қамтамасыз ету үшін айтарлықтай қажет екенін мойындайды. Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын құрметтеу және оларды жүзеге асыру, адамдар арасындағы қатынастардың дамыту мен осыған байланысты гуманитарлық сипаттағы басқа да мәселелерді шешуге жәрдемдесу мақсатында, қатысушы мемлекеттер келесі мәселелерге қатысты мынадай ортақ шешімге келді:

(1) Қатысушы мемлекеттер адам құқықтары мен негізгі еркіндіктерін қорғау мен көтермелеу басқарудың негізге алынатын мақсаттарының бірі екендігіне өздерінің сенімділігін білдіреді және бұл құқықтар мен бостандықтарды тану әділеттілік, еркіндік пен бейбітшіліктің негізі болып табылатынын растайды.

(2) Олар құқықтық мемлекеттің негізін құрайтын бұл әділеттілік қағидаларын қолдап, дамытуға бел шешіп кірісуге дайын. Олар құқықтық мемлекет деген демократиялық тәртіпке жету мен қолдаудағы жүйелілік пен сабақтастықты қамтамасыз ететін жай ғана формальды заңдылық емес, сонымен қатар, адами тұлғаның жоғары құндылығын толықтай мойындап, қабылдауға негізделген және неғұрлым толық білдірілуін құрылымдар түзу арқылы қамтамасыз етуге кепілдік беретін мемлекеттерге сүйенетін әділеттілік болып табылады.

(3) Олар демократия құқықтық мемлекеттің ажырамас элементі екенін растайды. Олар саяси ұйымдарға қатысты плюрализмнің маңызын мойындайды.

(4) Олар адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттарға сәйкес өздерінің саяси, әлеуметтік, экономикалық және мәдени жүйелерін еркін таңдауына және дамытуға бір-бірінің құқығын құрметтейтіндіктерін растайды.

Бұл құқықты жүзеге асыра отырып, олар өз заңдарын, әкімшілік ережелері, практикасы мен саясаты халықаралық құқық жөніндегі міндеттемелерімен қабыстырылуын және де Принциптер декларациясының ережелерімен және ЕҚЫК бойынша басқа да міндеттемелермен үйлестірілуін қамтамасыз етеді.

(5) барлық адамдардың тең және ажырамас құқықтары мен жеке адами тұлғаға тән қадір-қасиетін толық білдіру үшін аса қажетті әділеттілік элементтерінің және барлық адамдардың тең де ажырамас құқықтарының қатарына келесілер жататынын салтанатты түрде мәлім етеді:

(5.1)- жасырын дауыс беру немесе сайлаушылардың өз өкілдерін таңдау кезінде пікірлерін еркін білдіруді іс жүзінде қамтамасыз ететін дауыс берудің соған тепе-тең рәсімдері жолымен, қисынды уақыт аралығында өткізілетін еркін сайлаулар;

(5.2)- атқарушы билік сайланған заңшығарушы органдарға немесе сайлаушыларға есепті болатын басқарудың өз сипаты жағынан өкілдік нысаны;

(5.3)- үкіметтік және мемлекеттік биліктің Конституцияны сақтау және заңға сыйымды түрде әрекет ету міндеті;

(5.4) -саяси партиялар мен мемлекет арасының нақты ажыратылуы; атап айтқанда, саяси партиялар мемлекетпен сіңісіп кетпейді;

(5.5) -үкімет пен әкімшіліктің, сондай-ақ сот органдарының іс-әрекеттері заңда белгіленген жүйеге сәйкес жүзеге асырылады. Ондай жүйені құрметтеу қамтамасыз етілуге тиіс;

(5.6)- қарулы күштер мен полиция азаматтық биліктердің бақылауында болады және оларға есепті болады;

(5.7)- адам құқықтары мен негізгі бостандықтарына заңмен кепілдік беріледі және халықаралық құқық бойынша міндеттемелерге сәйкес болады;

(5.8) – тиісті жариялылық рәсімі аяқталуы бойынша қабылданған заңдар мен әкімшілік ережелер жарияланады, бұл оларды қолданудың шарты болып табылады; бұл мәтіндер баршаға қолжетімді болады;

(5.9) - барлық адамдар заң алдында тең, сондықтан ешқандай да кемсітусіз заң тарапынан тең қорғалуға құқығы бар. Осыған орай, заң кез келген кемсітуге тыйым салады және барлық адамдардың кемсітудің қандай да бір белгісінен тең және тиімді қорғалуына кепілдік береді;

(5.10) – негізгі құқықтарды құрметтеуге кепілдік берілуі және құқықтық жүйеге залал келтірмеуді қамтамасыз етуі үшін әр адам әкімшілік шешімдерге қарсы құқықтық қорғаудың тиімді құралдарына ие болады;

(5.11) - қандай да бір тұлғаға қарсы бағытталған әкімшілік шешімдер толықтай негізделген болуы және әлбетте, онда құқық қорғаудың әдеттегі құралдарына сілтеме жасалуы тиіс;

(5.12) - соттардың тәуелсіздігі мен мемлекеттік соттар жүйесінің адал жұмыс істеуі қамтамасыз етіледі;

(5.13) - адвокаттардың тәуелсіздігі танылады және қорғалады, соның ішінде оларды жұмысқа алу мен практикалық шарттарына қатысты;

(5.14) - қылмыстық процеске қатысты нормалар істі қарау мен шара қабылдауға қатысты құзіретті нақты айқындайтын болады, олар мұндай қарауға жол ашады және қолдайды;

(5.15)- әрбір қамауға алынған немесе қылмыстық айыптаумен ұсталған адам оның қамауға алынуының немесе ұсталуының заңдылығына қатысты шешім шығару үшін жедел түрде судьяға немесе заңмен осындай функцияны жүзеге асыруға уәкілеттік берілген басқа лауазымды тұлғаға жеткізіледі;

(5.16)- әрбір адам оған тағылған кез келген қылмыстық айыптауды қарау кезінде немесе қандай да бір азаматтық процесте оның құқықтары мен міндеттерін айқындау кезінде заң негізінде құрылған білікті, тәуелсіз және адал сотпен әділетті және ашық қаратуға құқығы бар.

(5.17)- сот тәртібімен қудаланған кез келген адамның өзін өзі немесе шұғыл түрде өзі тандаған қорғаушы арқылы қорғануға, ал егер ол адамның қорғаушының қызметіне төлейтін жетілікті қаражаты болмаған жағдайда, сот әділдігі талап еткендей, мұндай көрсетілетін қызметті өтеусіз алуға құқығы бар.

(5.18) -қандай да бір қылмыстық әрекеті үшін, егер ол осы қылмыстың элементтерін анық та нақты айқындайтын заңмен қарастырылмаған болса; ешкімге де айып тағылмайды, сотты болмайды немесе сотталмайды,

(5.19) –кінәлілігі заңға сәйкес дәлелденгенше, әр адам кінәсіз деп есептеледі;

(5.20)- ұлттық деңгейдегі заң үстемдігін қамтамасыз етуде адам құқықтары саласындағы халықаралық- құқық құралдарының үлесін маңызды деп есептей отырып, қатысушы мемлекеттер өздерінің Азаматтық және саяси құқықтық туралы Халықаралық пактіге, Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы Халықаралық пактіге және басқа да тиісті халықаралық құқық құралдарына, егер олар әлі де қосылмаған болса, қосылу мәселесін қарайды

(5.21)- құқықтық қорғаудың ішкі шараларын толықтыру және өздеріне қабылдаған халықаралық міндеттемелерін қатысушы мемлекеттердің құрметтеуін жақсы қамтамасыз үшін, қатысушы мемлекеттер халықаралық органдарда жекелеген адамдарды құқықтық қорғау рәсімін қарастыратын Адам құқықтары туралы Еуропалық конвенция немесе Азаматтық және саяси құқықтар туралы Халықаралық пактінің Факультативтік хаттамасы тәрізді адам құқығын қорғауға қатысты өңірлік немесе әмбебап халықаралық конвенцияға қосылу мәселесін қарайды.

(6) қатысушы мемлекеттер мерзімдік және шынайы сайлаулардың барысында еркін де адал білдірілген халықтың қалауы кез келген үкіметтің билігі мен заңдылығының негізі болып табылады деп мәлімдейді. Қатысушы мемлекеттер өз азаматтарының елді басқару ісіне тікелей немесе адал сайлау барысында өздері еркін сайлаған өкілдері арқылы қатысу құқығын тиісінше құрметтейді. Олар халықтың ерікті таңдау жолымен орнатылған демократиялық тәртіпті немесе басқа бір қатысушы мемлекеттегі осындай тәртіпті құлатуға бағытталған терроршылдық пен зорлық-зомбылықты пайдаланатын не олардан бас тартпайтын жеке адамдардың немесе топтар мен ұйымдардың әрекеттерінен өз заңдарына, адам құқықтары саласындағы халықаралық құқық бойынша міндеттемелеріне және өздерінің халықаралық міндеттемелеріне сәйкес қорғау мен күзетуге өз жауапкершілігін мойындайды.

(7) Халықтың еркі үкімет билігінің негізі болып қызмет етуі үшін қатысушы мемлекеттер:

(7.1) -заңмен белгіленгендей, қисынды кезеңділікпен еркін сайлаулар өткізеді;

(7.2) -жалпыхалықтық сайлаулар барысында барлық мандаттар ұлттық заң шығарушы органның ең болмағанда бір палатасында кандидаттардың еркін сайысының объектісі болуына жол береді;

(7.3)- ересек азаматтарға жалпығабірдей және тең сайлау құқығына кепілдік береді;

(7.4) -дауыс берудің жасырын өткізілуін немесе еркін дауыс берудің соған тең рәсімі қолданылуын және дауыстарды санау мен оны хабарлаудың адал болуын, ал ресми нәтижелері жария етілуін қамтамасыз етеді;

(7.5)- азаматтардың саяси немесе мемлекеттік қызметтерге жеке тұрғыда немесе саяси партиялар мен ұйымдар өкілдері ретінде кемсітусіз қол жеткізу құқығын құрметтейді;

(7.6) -жекелеген адамдардың және адамдар топтарының толық еркіндік жағдайында өздерінің саяси партияларын не басқа саяси ұйымдарын құру құқықтыран құрметтейді және осындай саяси партиялар мен ұйымдарға заң мен билік органдары алдында бір-бірімен тең негізде жарысуға мүмкіндік жасайтын қажетті заңдық кепілдік береді;

(7.7)- заң мен мемлекеттік саясат саяси науқандарды еркіндік пен адалдық ахуалында өткізуге жол беріп, оларда ешқандай әкімшілік әрекеттер, зорлық, не қорқытып-үркіту партиялардың және үміткерлердің өздерінің көзқарастары мен бағаларын еркін айтып жеткізуден тартынбауын, сондай-ақ сайлаушылардың олармен танысып, оларды талқыға салуына кедергі келтірмеуін немесе жазалаудан қорықпай еркін дауыс берулерін қамтамасыз етеді;

(7.8) -сайлау процесіне қатысуға ниет білдірген барлық саяси топтар мен жекелеген адамдар үшін кемсітпеушілік негізінде, бұқаралық ақпарат құралдарына ешбір бөгетсіз қол жеткізуіне ешқандай да заңдық немесе әкімшілік кедергілер қойылмауын қамтамасыз етеді;

(7.9)- заңмен белгіленген қажетті дауыс санын алған кандидаттар тиісінше қызметтеріне кірісулерін және сол қызметтерінде өкілеттіктерінің мерзімі аяқталғанша немесе демократиялық парламенттік және конституциялық рәсімдерге сәйкес заңмен реттелетін басқаша жолмен тоқтатылғанша қала берулерін қамтамасыз етеді;

(8) -қатысушы мемлекеттер шетелдік немесе ұлттық бақылаушылардың қатысуы сайлау өткізуші мемлекеттер үшін сайлау процесінің беделін көтере алады деп есептейді. Сондықтан олар заң рұқсат ететін көлемде өз ұлттық сайлауларының өту барысын қадағалауға ниет білдірген ЕҚЫК –ның кез келген қатысушы мемлекеттерінен, кез келген тиісті жеке ұжымдар мен

ұйымдардан бақылаушыларды шақырады. Олар сондай-ақ, жалпыұлттық деңгейге қарағанда едәуір төмен деңгейде өткізілетін сайлау процестеріне де сондай қол жеткізуге күш салатын болады. Мұндай бақылаушылар сайлау процесіне араласпауды өздеріне міндеттеме етіп алады.

II

(9) Қатысушы мемлекеттер мыналарды растайды:

(9.1) - әрбір адамның өз пікірлерін еркін білдіруге, қарым-қатынасты қоса алғанда, құқығы бар. Осы құқық өз пікірін ұстану еркіндігін және ақпарат пен идеяларды мемлекеттік биліктер тарапының килікпеуінсіз және мемлекеттік шекаралардан тәуелсіз алу және таратуды қамтиды. Осы құқықты жүзеге асыру заңда белгіленген және халықаралық стандарттарға сәйкес келетін шектеулердің ғана мәні бола алады. Атап айтқанда, құжаттардың барлық түрлерін көбейтуге арналған құралдарға және зияткерлік меншікке қатысты, авторлық құқықты қоса алғанда, құқықты ұстанған жағдайда, оларды пайдалануға қол жеткізуге ешқандай шектеулер қойылмайды;

(9.2) - әрбір адамның бейбіт жиналыстар мен шерулерге құқығы бар. Осы құқықтарды жүзеге асыруға қатысты қойылатын кез келген шектеулер заңда белгіленген және халықаралық стандарттарға сәйкес келеді;

(9.3) – қауымдастық құқығына кепілдік беріледі. Кәсіподақ құруға және кәсіподақтың ортақ құқығына байланысты өз мүшелігін айқындауға, кәсіподаққа еркін кіру құқығына кепілдік беріледі. Осы құқықтар кез келген алдын ала бақылауды болдырмайды. Жұмысшылар үшін қауымдастық еркіндігі, ереуілдер еркіндігін қоса алғанда, заңмен және халықаралық стандарттармен сәйкес белгіленген шектеулермен кепілдендіріледі.

(9.4) - әрбір адамның ой, ар-ождан және діни бостандыққа құқығы бар. Осы құқық дінін немесе наным-сенімін өзгертуге және өз дінін немесе діни сенімін еркін уағыздауға, жеке және басқалармен бірігіп, жария немесе жеке түрде жеке басын, оқу мен діни және әдет-ғұрып дәстүрлерін орындауды қамтиды. Осы құқықтарды жүзеге асыру заңда белгіленген және халықаралық стандарттарға сәйкес келетін шектеулерге ғана жатады;

(9.5) – олар әрбір адамның кез келген елден кету құқығын, өз елін қоса алғанда және халықаралық құқық пен ЕҚЫК міндеттемелері бойынша мемлекеттің халықаралық міндеттемемеріне сәйкес өз еліне қайта оралу құқығын құрметтейді. Осы құқыққа шектеулер өте сирек ерекшелік сипатында болады, олар нақты қоғамдық сұранысқа жауап бергенде, заңды мақсатты көздеуші және осы мақсатқа мөлшерлес және теріс пайдалану немесе өз бетінше қолданудың нысанасы болмаған жағдайларда ғана қажет болып саналады;

(9.6) – әрбір адам өз жеке меншігін жеке немесе басқалармен бірігіп бейбіт мақсатта пайдалануға құқығы бар. Қоғамдық мүдделермен белгіленетін жағдайларды және халықаралық міндеттемелер мен халықаралық құқық бойынша міндеттемелерге сәйкес келетін заңда көзделген шарттарды қоспағанда, ешкім өз жеке меншігінен айырылмайды.

(10) Жеке адамның құқығын тиімді қамтамасыз ету, адам құқығы мен негізгі бостандықтарын білу және соған сәйкес әрекет ету және өз бетінше немесе басқалармен бірігіп, оларды дамыту мен қорғауға белсенді ат салысу міндеттемесін растай отырып, қатысушы мемлекеттер:

(10.1) - әркімнің өз бетінше немесе басқалармен бірігіп, адам құқықтары мен негізгі бостандықтары туралы пікірлер мен ақпаратты еркін сұрату, алу және біреуге беру құқығын, осындай пікірлер мен ақпаратты тарату және жариялау құқығын қоса алғанда, құрметтеу;

(10.2) - әркімнің өз бетінше немесе басқалармен бірігіп, адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын сақтау мәселелерін зерттеп, талқылау және адам құқықтарын қорғауды жақсарту мен адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттарды сақтауды қамтамасыз ететін аса жетілген құралдарға қатысты ойларды дайындау және талқылау құқығын құрметтеу;

(10.3) – жеке адамдардың қауымдастыққа құқығын жүзеге асыруға рұқсат беру үшін, адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын ынталандыру және қорғауға ұмтылатын үкіметтік емес ұйымдар қызметін, кәсіподақтар мен адам құқықтарын сақтауға қадағалау жасаушы топты қоса алғанда, құру, қосылу және тиімді қатысу құқығын қоса алғанда, қамтамасыз ету;

(10.4) – осындай топтар мен ұйымдардың мүшелеріне өз елдеріндегі және одан тыс жерлердегі осыған ұқсас органдарға кедергісіз қол жеткізуге және байланыс орнатуға, пікір алмасуға, осындай топтар және ұйымдармен қатынас орнатып, ынтымақтасуға, заңда көзделгендей адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын ынталандыру және қорғау мақсатында ұлттық және халықаралық қаржы көздерінен ерікті қаржы жарнасын сұрауға, алуға және пайдалануға рұқсат беру туралы өз міндеттемесін мәлімдейді.

(11) Қатысушы мемлекеттер одан әрі мәлімдейді, егер адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын бұзушылықтар орын алған жағдайда, құқықтық қорғаудың қолда бар тиімді құралдарына:

(11.1) – барабар заң көмегін сұратуға және алуға жеке адамның құқығы;

(11.2) - адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғауда басқалардан көмек сұрату мен алуға және адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғауда басқаларға жәрдемдесуге жеке адамның құқығы;

(11.3) – олардың атынан әрекет ететін жеке адамдар немесе топтардың адам құқықтарын бұзушылықтар туралы бекітулерге қатысты ақпаратты алу және қарастыру құзыреті берілген халықаралық органдармен байланыс ұстау құқығы жатады.

(12) Қатысушы мемлекеттер Вена Қорытынды құжатының ЕҚЫК-нің адами өлшемдері туралы тарауында өздеріне алған міндеттемелерді

орындауда үлкен ашықтықты қамтамасыз етуге ниет білдіре отырып, қатысушы мемлекеттер жіберетін байқаушылардың және үкіметтік емес ұйымдар өкілдері мен басқа да мүдделі тұлғалардың ұлттық заңнама мен халықаралық құқықта көзделгендей сот процестеріне қатысуын сенімді нығайту жөніндегі шара ретінде қабылдауға қаулы етеді; бұл ретте, сот процестері тек заңда белгіленген және халықаралық құқық пен халықаралық міндеттемелерге сәйкес жағдайларда ғана жабық болуы мүмкін екендігі түсініледі.

(13) Қатысушы мемлекеттер бала құқықтары, оның азаматтық құқықтары мен жеке бостандықтары, оның экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтарын және зорлық-зомбылық пен қанаудың барлық түрлерінен ерекше қорғалу құқығын тануға ерекше назар аударуға шешім қабылдады. Олар 1990 жылғы 26 қаңтардағы мемлекеттер қол қою үшін ашық Бала құқықтары туралы конвенцияға қосылу туралы мәселелерді, егер олар әлі қосылмаса, қарастырады. Олар өздерінің ішкі заңнамаларында өздері тараптары болып табылатын халықаралық келісімдерде бекітілген бала құқығын таниды.

(14) Қатысушы мемлекеттер өз елдерінде басқа қатысушы мемлекеттердің студенттері мен оқушыларының, кәсіптік-техникалық дайындықты өтуші адамдарды қоса алғанда, оқуына жағдайлар жасауды ынталандыруға келіседі. Олар сондай-ақ өз елдері жастарының басқа қатысушы мемлекеттерде білім алуы үшін сапарларына жәрдемдесуге және сол мақсатта, қажет болған жағдайда, олардың тиісті үкіметтік мекемелері, ұйымдары және оқу орындары арасында екі жақты және көпжақты келісімдердің жасалуына жәрдемдесуге келіседі.

(15) Қатысушы мемлекеттер сотталған адамдарды беруді жеңілдету үшін және 1983 жылы 21 қарашада Страсбургте қол қойылған Сотталған адамдарды беру туралы конвенцияның тараптары болып табылмайтын қатысушы мемлекеттерді тартуға, осы Конвенцияға қосылу туралы мәселелерін қарауға әрекет етеді.

(16) Қатысушы мемлекеттер

(16.1) – азаптау және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе қадір-қасиетті қорлайтын қарау мен жазалау түрлеріне тыйым салу және осындай тәжірибенің алдын алу мен ол үшін жаза тартудың заңнамалық, әкімшілік, сот және басқа да тиімді шараларын қабылдау, жеке адамдарды адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын бұзатын қандай да бір психиатриялық немесе басқа да медициналық практикадан қорғау және осындай тәжірибенің алдын алу мен ол үшін жазаға тарту үшін тиімді шаралар қабылдауға өз міндеттемелерін растайды;

(16.2) – Азаптау және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе қадір-қасиетті қорлайтын қарау мен жазалау түрлеріне қарсы конвенцияға, егер олар әлі қосылмаған болса, қосылу туралы мәселені жедел түрде қарауға және Конвенцияның 21 және 22-баптарына сәйкес,

Азаптауға қарсы комитеттің құзыретін тану және 20-бапқа сәйкес Комитеттің құзыретіне қатысты ескертпелерді алып тастауға ниет білдіреді;

(16.3) - ешқандай ерекше жағдайлар, соғыс жағдайы немесе соғыс қаупі, ішкі саяси тұрақсыздық немесе кез келген басқа төтенше жағдай болсын азаптауды ақтай алмайтынын атап өтеді;

(16.4) – азаптауға тыйым салуға қатысты білім мен ақпарат толығымен-тұтқындалу, ұсталу немесе түрмеге қамаудың қандай да бір түріне тап болған кез келген адамды қамауда ұстау, тергеу жүргізу немесе қараумен байланысты істермен жұмыс істейтін азаматтық және әскери құқық қорғау органдары қызметкерлерін, медициналық персоналды, мемлекеттік қызметшілер мен басқа да адамдарды дайындауға жұмылдыруды қамтамасыз етеді;

(16.5) – ережелер, нұсқаулықтар, әдістер мен тергеуді жүргізу практикасын, сондай-ақ олардың юрисдикциясындағы кез келген аумақта тұтқындалу, ұсталу немесе түрмеге қамаудың қандай да бір түріне тап болған адамдарды қамауда ұстау және адамдарға қарау жағдайларын, азаптың қандай да бір түрін болдырмау үшін жүйелі түрде қарастырады;

(16.6) – ресми арналар немесе сенімді ақпарат көзінен мәлім болған азаптау және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе қадір-қасиетті қорлайтын қарау мен жазалау түрлерінің кез келген жағдайларын қарау және ЕҚЫК адами өлшеміне қатысты міндеттерді тиімді орындаудың келісілген шаралары мен рәсімдеріне жауап беретін тиісті әрекеттер жасау үшін бірінші кезекті тәртіпте қабылдайды;

(16.7) - азаптау және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе қадір-қасиетті қорлайтын қарау мен жазалау түрлеріне ұшыраған кез келген адамның өмірін сақтау және өмірі мен қауіпсіздігіне кепілдік беру-жағдайды түзету үшін тиісті құралдарды қолданудың жеделдігі мен бірінші кезектілігін белгілеу кезінде бірден бір өлшем болып табылады, деген ұғым бойынша әрекет етеді; сондықтан кез келген басқа халықаралық орган немесе тетік шеңберіндегі азаптаудың кез келген түрін және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе қадір-қасиетті қорлайтын қарау мен жазалау ЕҚЫК-нің адами өлшеміне қатысты міндеттермелерді тиімді орындаудың келісілген шаралары мен рәсімдеріне жауап беретін тиісті әрекеттерді қарау және өткізуден бас тарту үшін негіз бола алмайды.

(17) Қатысушы мемлекеттер

(17.1) – Вена Қорытынды құжаты бойынша қабылданған өлім жазасы туралы мәселені қарауға қалдыру және тиісті халықаралық ұйымдар шеңберінде ынтымақтасу туралы міндеттемелерді еске салады;

(17.2) – осы контексте Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының 1989 жылғы 15 желтоқсанда қабылдаған Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің өлім жазасын жою мақсаты бар екінші Факультативтік хаттамасын қабылдағаны туралы еске салады;

(17.3) – халықаралық қоғамдастық қабылдаған, соның ішінде Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің 6-бабындағы, өлім жазасын қолдануға қатысты шектеулер мен кепілдіктерді атап өтеді;

(17.4) - өлім жазасын жоюға қатысты Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау туралы Еуропа конвенциясының алтыншы Хаттамасының ережелерін атап өтеді;

(17.5) – соңғы кездері өлім жазасын жою бойынша бірқатар қатысушы мемлекеттер қабылдаған шараларды атап көрсетеді;

(17.6) – өлім жазасы туралы мәселелер бойынша кейбір үкіметтік емес ұйымдардың қызметін атап өтеді;

(17.7) – өлім жазасын жою туралы мәселе бойынша Адами өлшем жөніндегі конференция шеңберінде ақпаратпен алмасады және осы мәселені қарастыруды жалғастырады;

(17.8) – жұртшылыққа өлім жазасын қолдануға қатысты ақпарат ұсынады.

(18) Қатысушы мемлекеттер

(18.1) – Біріккен Ұлттар Ұйымының Адам құқықтары жөніндегі комиссиясы әрбір адамның ар-ождан сенімі бойынша міндетті әскери қызметтен бас тарту құқығын танитындығын атап өтеді;

(18.2) - соңғы кездері ар-ождан сенімі бойынша міндетті әскери қызметтен босатуға рұқсат беру үшін бірқатар қатысушы мемлекеттер қабылдаған шараларды атап өтеді;

(18.3) - ар-ождан сенімі бойынша бас тарту негізінде міндетті әскери қызметтен бас тартуға байланысты кейбір үкіметтік емес ұйымдардың қызметтерін атап өтеді;

(18.4) – ар-ождан сенімі бойынша бас тарту себептерімен үйлесімді баламалы әскери қызметтің түрлі нысандарын, бұл әлі енгізілмеген жерде, енгізу туралы мәселені қарауға келіседі және осындай баламалы әскери қызметтің нысандары, принципінде әскери бөлімдердегі қызметпен байланысы жоқ немесе азаматтық сипатта, қоғамға пайдалы болады және қандай да бір жазалау сипатында болмайды;

(18.5) – осы мәселе жөніндегі ақпаратты қоғамға қолжетімді ету;

(18.6) – ар-ождан сенімі бойынша қарулы күштердегі қызметінен бас тарту негізінде жекелеген адамдарды міндетті әскери қызметтен босатумен байланысты, ондай бар болған жағдайда, тиісті мәселелерді Адами өлшемдер жөніндегі конференция шеңберінде қарауға қалдырады және осы мәселелер бойынша ақпаратпен алмасады.

(19) Қатысушы мемлекеттер олардың азаматтары арасындағы барынша еркін жүріп-тұрулар мен қатынастардың адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау және дамыту контекстінде маңызды екендігін растайды. Олар өздерінің аумақтарына кіруге қатысты саясатының толығымен Қорытынды актінің, Мадрид Қорытынды құжаты және Вена Қорытынды құжатының тиісті ережелерінде жазылған мақсаттарға сәйкес келуін қамтамасыз етеді. ЕҚЫК құжаттарындағы міндеттемелерден таймаушылығын растай отырып, олар адамдармен арадағы, соның ішінде екі жақты және көпжақты негізде, қатынастар саласындағы қазіргі

міндеттемелерін толығымен орындауға және жетілдіруге міндеттенеді. Осы контексте олар:

(19.1) – олардың аумақтарына кіру рәсімдерін, виза беру, паспорттық және кедендік бақылауды қоса алғанда, адал әрі дәлелсіз кедергі жасамай жүзеге асыруға тырысады. Қажет болған жағдайда, виза беру туралы шешімдерді қабылдау мерзімдерін қысқартады, қалыптасқан тәжірибені жеңілдету және виза алу туралы өтініштерге қатысты әкімшілік талаптарды азайтады;

(19.2) - виза алу туралы өтініштерді қарастыру кезінде осы процестің қалай да тезірек өтуі үшін, атап айтқанда маңызды отбасы жағдайлары, жеке немесе кәсіптік жақтары, әсіресе жедел гуманитарлық сипаты тиісінше ескерілуін қамтамасыз етеді;

(19.3) – қажет болған жағдайда, виза беру туралы өтініштерге байланысты алымдарды мүмкіндігінше ең төменгі деңгейге дейін төмендетеді.

(20) Мүдделі қатысушы мемлекеттер адамдардың жүріп-тұруларының өсуі нәтижесінде туындауы мүмкін проблемаларды қарастыру кезінде консультация өткізіп, орынды болған жағдайда, ынтымақтасады.

(21) Қатысушы мемлекеттер ЕҚЫК-нің Хельсинкидегі келесі кездесуінде консулдық тақырып бойынша сарапшылар кеңесін өткізудің орындылығы туралы мәселені қарауды ұсынады.

(22) Қатысушы мемлекеттер көшіп қонушы жұмысшылардың құқығын қорғау және көтермелеудің өз адами өлшемі бар екендігін растайды. Осы контексте олар:

(22.1) – көшіп қонушы жұмысшылардың құқығын қорғау және көтермелеу барлық қатысушы мемлекеттердің міндеті болып табылатындығымен және ЕҚЫК процесі шеңберінде қаралуы тиіс екендігімен келіседі;

(22.2) – өздері қатысушысы болып табылатын халықаралық келісімдерде көзделген көшіп қонушы жұмысшылардың құқықтарын өздерінің ішкі заңнамаларында толығымен қамтамасыз етудегі өз міндеттемелерін растайды;

(22.3) көшіп қонушы жұмысшылардың құқықтарына қатысты келешектегі халықаралық құралдарда, осы мәселе олардың бәрі үшін де маңызды факт екендігін олар ескеруге тиіс деп есептейді;

(22.4) ЕҚЫК-нің болашақ кеңестерінде көшіп қонушы жұмысшылардың және олардың отбасыларының құқықтарын одан әрі көтермелеудің тиісті аспектілерін зерделеуге өздерінің дайын екенін білдіреді.

(23) Қатысушы мемлекеттер экономикалық -әлеуметтік және мәдени құқықтарын, сондай-ақ азаматтық және саяси құқықтарын көтермелеу адамның қадір-қасиетін, әр адамның арман- мүддесін заңды түрде іске асыруды қамтамасыз ету үшін бірінші дәрежелі маңызға ие екенін өздері

веналық Қорытынды құжатта білдіргенін растайды. Сонымен қатар, олар әлеуметтік әділеттілікті қолдау мен еңбек және өмір жағдайларын жақсартуға қолғабыс етуді көздеп, Боннда өткен Еуропадағы экономикалық ынтымақтастық жөніндегі Конференцияның Құжатында өздері қабылдаған міндеттемелерін растайды. Барлық тиісті әдістермен экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтадың толық іске асуына біртіндеп жету мақсатында, өздерінің күш салуларын жалғастыру контекстінде олар, жұмыспен қамту, баспанамен қамтамасыз ету, әлеуметтік қамсыздандыру, денсаулық сақтау, білім мен мәдениет салаларындағы проблемаларға ерекше көңіл бөлетін болады.

(24) Қатысушы мемлекеттер жоғарыда баяндалған барлық адам құқықтары мен негізгі бостандықтарының жүзеге асуы заңда қарастырылған және халықаралық құқық бойынша өз міндеттемелеріне, жеке алғанда, Азаматтық және саяси құқықтар жөніндегі Халықаралық пакт бойынша және олардың халықаралық міндеттемелеріне, оның ішінде, адам құқықтарының Жалпыға бірдей декларациясы бойынша сәйкес шектеулерден басқа ешқандай шектеулердің объектісі бола алмайтынын қамтамасыз етеді. Бұл шектеулер айрықша ерекшелік сипатта. Қатысушы мемлекеттер бұл шектеулерді асыра пайдаланбауды және олардың бей-берекет емес, құқықтардың тиімді іске асырылуын қамтамасыз ететіндей етіп пайдаланылуды қамтамасыз етеді.

Демократиялық қоғамда құқықтар мен бостандықтарды қандай да болсын шектеу қолданыстағы заңның мақсаттарының біреуімен байланыстырылуы қажет және осы заңда қойылған мақсатқа қатаң түрде сай болуы тиіс.

(25) Қатысушы мемлекеттер, адам құқықтары мен негізгі бостандықтарына жататын міндеттемелерден төтенше жағдайлар кездерінде кез келген бас тарту, халықаралық құқықта, соның ішінде, өздері қатысушы болып табылатын тиісті халықаралық құралдарда, әсіресе, шегінуге болмайтын заңдарда көзделген қатаң шектерде қалуға тиіс екенін растайды. Олар сонымен қатар, мыналарды растайды:

(25.1) - әлгіндей міндеттемелерден шегінуді көздейтін шаралар, осы құралдарда баяндалған рәсімдік талаптарға қатаң түрде сай қабылдануы тиіс;

(25.2) -төтенше жағдайлардың кіргізілуі ресми, жариялы түрде, қоғамға ашық және заңмен бекітілген ережелерге сәйкес хабарлануы тиіс;

(25.3)- міндеттемелерден шегінуді көздейтін шаралар, жағдайдың өткірлігі талап ететін шеңберлермен қатаң түрде шектелуі қажет;

(25.4) мұндай шаралар тек қана нәсілдік тегіне, терісінің түр-түсіне, жынысына, тіліне, дініне, әлеуметтік сатысына, азшылыққа жатуына негізделген кемсітуге ұшыратпайды.

III

(26) Қатысушы мемлекеттер өміршен демократияның болуы оның демократиялық құндылықтар мен тәжірибенің, ұлттық өмірдің құрамдас бөлігі ретінде дамуына, сонымен қатар демократиялық институттардың кең ауқымына байланысты екенін мойындайды. Олар, сондықтан төмендегілерді:

- конституциялық құқық, реформалар мен даму;
- сайлау туралы заңдар, сайлауды өткізу мен оларды бақылау;
- соттар мен құқық құрылымдарын түзіп шығу мен оларды басқару;
- алалықсыз және тиімді мемлекеттік қызметті дамыту, соның шеңберінде жұмысқа алыну мен қызметте жоғарылау қызметкерлердің жеке жетістіктері есепке алынатын құрылымға негізделуі;
- заңдарды өмірге енгізу;
- жергілікті басқару мен орталықсыздандыру;
- ақпаратқа қол жеткізу және құпиялықты қамтамасыз ету;
- қалыптасушы саяси партиялар және плюралистік қоғамдағы олардың рөлі;
- еркін және тәуелсіз кәсіподақтар;
- кооперативтік қозғалыстар;
- қоғам мүдделерін мақсат ететін еркін ассоциациялар мен топтардың басқа түрлерін дамыту;
- журналистика, бұқаралық ақпарат құралдарының тәуелсіз құралдары, интеллектуалды және мәдени өмір;
- демократияның құндылықтарын, институттары мен практикасы туралы білімді оқу орындарында үйрету, сонымен қатар еркін білім жинау ахуалын қамтамасыз ету мәселелерін қамтитын салаларда бірлесіп күш салуларды және ақпараттар, идеялар мен өзара тәжірибе алмасулар және өзара жеке тұлғалардың, топтар мен ұйымдардың тікелей байланыстары мен ынтымақтастығының шеңберінде көтермелеп, жеңілдететін болады және орынды болғанда, қолдау жасайды.

Осы күш салулар оқыту, ақпарат, кітаптар мен оқу материалдарымен алмасу, бірлескен бағдарламалар мен жобалар, ғылыми және кәсіби алмасулар және конференциялар, шәкіртақылар, ғылыми зерттеулерге арналған несиелер (субсидиялар) , сарапшылық білім мен консультативтік қызметтерді ұсынуды, іскерлік және ғылыми қатынастар мен бағдарламаларды қоса алғанда, ЕҚЫК-нің адами өлшемі шеңберіндегі ынтымақтастық ауқымын қамти алады.

(27) Қатысушы мемлекеттер, адам құқықтары мен заң үстемдігі салаларындағы тәуелсіз ұлттық институттардың құрылуы мен нығаюына да жәрдемдесетін болады, ал бұлар қатысушы мемлекеттердегі осындай

институттардың арасында үйлестіру мен ынтымақтастық орталықтары ретінде әрекет ете алады. Олар қатысушы мемлекеттердің парламентарийлері арасындағы ынтымақтастықты, соның қатарында қолданыстағы парламентаралық қауымдастықтар арқылы және, атап айтқанда, бірлескен комиссиялар, парламентарийлер қатысқан теледидарлық пікірталастар, «дөңгелек үстел» айналасындағы кездесулер мен талқылаулар арқылы көтермелеуді ұсынады. Олар Біріккен Ұлттар Ұйымы мен Еуропалық Кеңес жүйесіндегі ұйымдар сияқты қолданыстағы құрылымдарды, осы саладағы өздері бастаған жұмыстарын жалғастыруларын және кеңейте түсулерін көтермелейтін болады.

(28) Қатысушы мемлекеттер, Еуропа Кеңесінің адам құқықтары мен негізгі бостандықтары саласындағы маңызды тәжірибесін мойындайды және ЕҚЫК-нің адами өлшемдеріне Еуропа Кеңесінің өз үлестерін қосуына мүмкіндік беретін басқа да жолдар мен құралдарды іздестіруге келіседі. Олар, келешекте ЕҚЫК-нің алдағы форумдарының бірінде осы үлестің сипаты зерделенуіне келісім береді.

(29) Қатысушы мемлекеттер, қатысушы мемлекеттердің адам құқықтары мен негізгі бостандықтары саласындағы заңнамаларын, оның ішінде Еуропа Кеңесінің осы бағыттағы жинақтаған тәжірибесі мен «Демократияға заң арқылы» Комиссиясының іс-қимылдарын пайдалана отырып салыстырмалы зерттеуді қоса алғанда, өздеріндегі өміршең демократиялық институттарды сақтау мен дамыту жөніндегі ынтымақтастық шараларын қарау мен талқылау үшін сарапшылардың кеңесін немесе семинарын шақыру идеясын қарастырады.

IV

(30) Қатысушы мемлекеттер, ұлттық азшылықтарға қатысты мәселелер тек демократиялық саясат шеңберінде, заң үстемдігіне негізделіп, тәуелсіз сот жүйесінің әрекет ету жағдайларында ғана қанағаттанарлық түрде шешілуі мүмкін екенін мойындайды. Бұл шеңберлер адам құқықтары мен барлық азаматтардың негізгі бостандықтарын толық құрметтеуге, тең құқықтары мен жағдайларына, саяси плюрализмге, әлеуметтік төзімділікке және мемлекеттік билікті асыра қолдану жолына тиімді тосқауылдар қоюға кепіл болады. Олар, сонымен қатар, саяси партияларды, кәсіподақтарды, адам құқықтары бойынша ұйымдар мен діни топтарды қоса алғанда, үкіметтік емес ұйымдардың төзімділікті, мәдени алуан түрлілікті қолдау және ұлттық азшылықтарға қатысты мәселелерді шешудегі маңызды рөлін де мойындайды.

Олар бұдан әрі ұлттық азшылықтарға жататын тұлғалардың құқықтарын жалпы мойындалған адам құқықтарының бір бөлігі ретінде

құрметтеу, қатысушы мемлекеттердегі бейбітшілік, әділеттік, тұрақтылық пен демократияның маңызды факторы екенін растайды.

(31) Ұлттық азшылықтарға жататын тұлғалар, өздерінің адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын ешқандай да кемсітусіз және заң алдында толық тең жағдайда толық және тиімді түрде іске асыруға құқылы.

Қатысушы мемлекеттер қажет болған жағдайларда, ұлттық азшылықтарға жататын тұлғаларға адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын жүзеге асыруда және оларды пайдалануда басқа азаматтармен толық теңдікте болуына кепілдік беру мақсатында арнайы шаралар қабылдайды.

(32) Адамның ұлттық азшылыққа қатыстылығы оның жеке таңдау мәселесі болып табылады, сондықтан осындай таңдау жасаудан ешқандай жағымсыз салдарлар туындамауы тиіс.

Ұлттық азшылықтарға жататын тұлғалар өзінің этникалық мәдени, тіл не діни ерекшеліктерін еркін білдіруіне, сақтауға, дамытуға және өз еріктеріне қайшы қандай да болмасын сіңісу әрекеттеріне ұшырамай, өз мәдениетін, оның барлық қырларын қолдауға, дамытуға құқықтары бар. Соның ішінде, атап айтқанда, олардың:

(32.1) жекелей және қоғамдық өмірде өз ана тілін еркін қолдануға;

(32.2) ерікті қаржылық және басқа да көмекті, сондай-ақ ұлттық заңнамаларға сәйкес мемлекеттік қолдау мүмкіндіктерін іздестіре алатын өздерінің меншікті білім беру, мәдени және діни мекемелерін, ұйымдар мен қауымдастықтарын құруға және қолдауға;

(32.3) өз дінін ұстануға, соның ішінде діни материалдарды алуға, иемденуге және пайдалануға және де өз ана тілінде білім беру саласында діни іс-әрекеттерін жүзеге асыруға;

(32.4) өз елінің шегінде өзара, сондай-ақ ортақ этникалық немесе ұлттық тегі, мәдени мұралары немесе діни сенімдері бар басқа мемлекеттердің азаматтарымен кедергісіз байланыстарды орнатуға, қолдауға;

(32.5) өз ана тілінде ақпаратты таратуға, оған қол жеткізуге және ақпаратпен алмасуға;

(32.6) өз елінің ішінде ұйымдар мен қауымдастықтар құру мен қолдауға және халықаралық үкіметтік емес ұйымдардың іс-шараларына қатысуға құқықтары бар.

Ұлттық азшылықтарға жататын тұлғалар өз құқықтарын жекелей негізде, сондай-ақ өз топтарының басқа да мүшелерімен бірлесіп жүзеге асыра және оларды пайдалана алады.

Ұлттық азшылықтарға жататын тұлғалар үшін осы құқықтардың кез келгенін жүзеге асыру немесе асырмау салдарынан ешқандай келеңсіз салдарлар туындамауы керек.

(33) Қатысушы мемлекеттер өз аумақтарында ұлттық азшылықтардың этникалық, мәдени, тілдік және діни ерекшелігін қорғайды және осы өзіндік ерешеліктерді қолдау үшін жағдай жасайды. Олар, осы мақсатта, әр мемлекеттің шешімдер шығару рәсіміне сәйкес осындай азшылықтардың ұйымдарымен немесе қауымдастықтарымен байланыстарды қоса алғанда, қажетті кеңесулер өткізгеннен кейін тиісті шараларды қабылдайтын болады.

Осындай кез келген шаралар тиісті қатысушы мемлекеттердің басқа азаматтарына қатысты теңдік пен кемсітпеу принциптеріне сай болады.

(34) Қатысушы мемлекеттер, ұлттық азшылыққа жататын тұлғалардың тиісті мемлекеттердің ресми тілін немесе ресми тілдерін біліп-үйренуге тиісті тәуелділігіне қарамастан, өз ана тілін немесе өз ана тілінде оқып үйренуге қажетті мүмкіндіктері болуына, сондай-ақ, оның қажет және мүмкін болған жағдайда, қолданыстағы ұлттық заңнамаға сәйкес мемлекеттік органдарда соны пайдалануына кепілдік беруге ұмтылыс жасайды.

Олар оқу орындарында тарих пен мәдениетті оқыту тұрғысынан ұлттық азшылықтардың тарихы мен мәдениетін ескеретін болады.

(35) Қатысушы мемлекеттер, ұлттық азшылықтарға жататын тұлғалардың, осындай азшылықтардың өзіндік ерекшеліктерін қорғау мен көтермелеуге қатысты істерге қатысуларын қоса алғанда, мемлекеттік істерге тиімді араласу құқығын құрметтейтін болады.

Қатысушы мемлекеттер белгілі бір ұлттық азшылықтардың этникалық, мәдени, тілдік және діни өзіндік ерекшеліктерін қолдау үшін жағдайлар жасау мақсатында осы мақсаттарға қол жеткізуге мүмкіндік беретін құралдардың бірі ретінде, осы ұлттық азшылықтардың нақты тарихи және аумақтық жағдайларына жауап беретін, тиісті жергілікті немесе автономиялық басқару органдарына қатысты мүдделі мемлекеттің саясатына сәйкес күш салуларды белгілейді.

(36) Қатысушы мемлекеттер, ұлттық азшылықтардың мәселелері бойынша өзара конструктивті ынтымақтастықты дамытудың аса маңыздылығын мойындайды. Сондай ынтымақтастықтың өзара түсіністік пен сенім, достық және тату көршілік қатынастар, халықаралық бейбітшілік, қауіпсіздік пен әділеттілік бойынша өз мақсаты бар.

Әрбір қатысушы мемлекет этникалық не ұлттық тегіне немесе дініне қарамастан, өз аумақтарында тұратын барлық азаматтардың арасында өзара құрметтеу, түсіністік, ынтымақтастық пен ниеттестік ортасын

калыптастыруға атсалысатын болады және заң үстемдігі принциптеріне негізделген диалогтың көмегімен мәселелерді шешуді көтермелейтін болады.

(37) Осы ережелердің бірде-біреуі Біріккен Ұлттар Ұйымының мақсаттары мен принциптеріне, мемлекеттің аумақтық тұтастығы принципін қоса алғанда, халықаралық құқық бойынша басқа да міндеттемелерге немесе Қорытынды актінің ережелеріне қайшы келетін кез келген істермен шұғылдану немесе кез келген қимылдар жасауға қандай да бір құқық беретіндей етіп түсіндірілмеуге тиіс.

(38) Қатысушы мемлекеттер, ұлттық азшылықтарға жататын тұлғалардың құқықтарын қорғау мен көтермелеу жөніндегі күш-жігерлерінде, қолданыстағы адам құқықтары туралы конвенцияларға және басқа қажетті халықаралық құралдарға қатысты өз міндеттемелерін толық түрде орындайтын болады және жеке тұлғалардың арыздану құқығын көздейтін конвенцияларды қоса алғанда, тиісті конвенцияларға, егер олар осыны әлі істемеген болса, қосылу мәселесін қарастыратын болады.

(39) Қатысушы мемлекеттер, БҰҰ-ны және, тиісті жағдайларда Еуропалық Кеңесті қоса алғанда, өздері мүшелері болып табылатын білікті халықаралық ұйымдарда, ұлттық азшылықтарға қатысты мәселелерге байланысты олардың жүргізіп жатқан жұмысын ескере отырып, тығыз ынтымақтасатын болады.

Олар, ұлттық азшылықтар туралы мәселені жан-жақты талқылау үшін сарапшылар кеңесін шақыру мәселесін қарастырады.

(40) Қатысушы мемлекеттер тоталитарлықты, нәсілдік және этникалық жек көрушілікті, антисемитизмді, ксенофобияны және кімге болмасын қарсы бағытталған кемсітушілікті, сондай-ақ діндік және идеологиялық негізде қудалауды нақты және сөзсіз айыптайды. Осы тұрғыда олар роман (цыган) проблемасын да мойындайды.

Олар өздерінің осы құбылыстардың барлық нысандарына қарсы күрес бойынша күш-жігерлерін жандандыруға деген берік ниеттері туралы мәлімдейді және осыған орай:

(40.1) өздерінің конституциялық жүйелері мен халықаралық міндеттемелеріне сәйкес, антисемитизмді қоса алғанда, ұлттық, нәсілдік, этникалық немесе діндік кемсітуге, өшпенділік немесе жек көрушілікке негізделген жеке тұлғаларға немесе топтарға қарсы зорлық-зомбылыққа арандатушылық болып табылатын кез келген актілерден қорғауды қамтамасыз ету үшін қажет болуы ықтимал заңдарды қабылдауда тиімді шаралар қолданатын болады;

(40.2) өздерінің нәсілдік, этникалық, мәдени, тілдік немесе діни өзіндік ерекшеліктеріне қатысты қауіп-қатерлерге немесе кемсітушілік, өшпенділік

немесе зорлық-зомбылық әрекеттеріне ұшырауы мүмкін жеке тұлғалар мен топтарды және олардың меншік-мүліктерін қорғауға тиісті және сәйкес шараларды қабылдау міндеттемелерін өздеріне алады;

(40.3) ұлттық, өңірлік және жергілікті деңгейлерде өзара түсіністік пен төзімділікке, әсіресе, білім беру, мәдениет және ақпарат салаларында жәрдемдесуге, өз конституциялық жүйелеріне сәйкес тиімді шараларды қабылдайтын болады;

(40.4) білім беру міндеттерінің шеңберінде нәсілдік соқыр наным мен жек көрушілік проблемаларына және әртүрлі өркениеттер мен мәдениеттерге құрметті нығайтуға ерекше көңіл бөлуді қамтамасыз етуге талпынатын болады;

(40.5) әрбір тұлғаның құқықты қорғаудың тиімді құралдарына құқығы бар екенін мойындайтын болады және ұлттық заңнамаға сәйкес, мүдделі тұлғалар мен топтардың арыздарын жариялау құқығын және нәсілшілдік пен ксенофобия әрекеттерін қоса алғанда, кемсітушілік әрекеттерінің салдарлары бойынша шағымдарға қолдау көрсетуді мойындауға ұмтылатын болады;

(40.6) кемсітушілік проблемасын қарастыратын халықаралық құралдарға қосылу, егер олар осылай етпеген болса, туралы мәселені қарайды және солар бойынша алынған міндеттемелерді, кезеңдік баяндамаларды ұсынуға қатысты міндеттемелерді қоса алғанда, толықтай орындауды қамтамасыз етеді;

(40.7) сондай-ақ, мелекеттер мен жеке тұлғалардың кемсітуге қатысты ақпараттарды халықаралық органдарға жіберуіне мүмкіндік беретін халықаралық тетіктерді мойындауы туралы мәселені де қарайды.

V

(41) Қатысушы мемлекеттер ЕҚЫК-нің адами өлшемдеріне өздерінің бейілділігін растайды және оның маңыздылығын Еуропадағы қауіпсіздік пен ынтымақтастыққа теңгерімделген көзқарастың құрамдас бөлігі ретінде атап көрсетеді. Олар ЕҚЫК-нің адами өлшемдер жөніндегі конференциясы мен адами өлшем тетігі, Вена Қорытынды құжатының ЕҚЫК-нің адами өлшемі туралы тарауында белгіленгеніндей, олардың үнқатысуы мен ынтымақтастығын ілгерілету, тиісті нақты мәселелерді шешу тәсілдері ретіндегі өзінің құндылығын көрсететініне келіседі.

Олар бұл тәсілдер ЕҚЫК тереңдету үдерістерінің құрамдас бөлігі ретінде өз жалғасы мен дамуына ие болуға тиіс деген сенімдерін білдіреді.

(42) Қатысушы мемлекеттер Вена Қорытынды құжатының ЕҚЫК-нің адами өлшемдері туралы тарауының 1-4 тармақтарында белгіленгеніндей, рәсімдердің тиімділігін одан әрі көтеру қажеттілігін мойындайды және осы мақсатта қаулы етеді:

(42.1)- мүмкін болғанша қысқа мерзімде, бірақ төрт аптадан асырмай, оларға басқа қатысушы мемлекеттердің 1-тармаққа сәйкес жазбаша түрде ақпарат туралы және оны ұсынуға жолдаған сұратуларына жазбаша жауаптар берілсін;

(42.2) -2-тармақта көзделген екіжақты кездесулер әдетте, мүмкін болғанша тездетіп, сұрату берілген күннен бастап үш аптаның ішінде өткізілетін болсын;

(42.3) - 2-тармаққа сәйкес өткізілетін екіжақты кездесулердің барысында, осы кездесулердің тақырыбына байланысты емес ахуалдар мен жағдайлар туралы мәселе көтеруден, егер екі жақ бұл жөнінде келісіп алмаса, қалыс қалынсын.

(43) - Қатысушы мемлекеттер, ЕҚЫК-нің адами өлшеміне қатысты міндеттемелерін орындауды жақсартуға бағытталған жаңа шаралар туралы практикалық ұсыныстарды зерделеді. Осыған орай, олар әртүрлі жағдаяттар мен нақты жағдайларды зерделеу үшін бақылаушылар жіберуге, тексеріс жүргізу мен тиісті шешімдерге қатысты ұсыныстар түсіру үшін баяндамашылар тағайындауға, ЕҚЫК-нің адами өлшемі жөніндегі Комитетін құруға, тиісті мәселелерді шешуге қолқабыс ету мақсатында адами өлшем тетігі және екіжақты және көпжақты күш жұмылдыруларды дамытуда жеке тұлғалардың, ұйымдар мен ұжымдардың қатысуын кеңейтуге тиісті ұсыныстарды қарады.

Олар, адами өлшем тетігін нығайтуға бағытталған осы және басқа да ұсыныстарды ЕҚЫК-нің келесі тиісті форумдарында жан-жақты талқылауды жалғастыру және ЕҚЫК процесінің әрмен қарай даму контекстінде тиісті жаңа шараларды қабылдау мәселесін қарау қажет деп шешті. Олар бұл шаралар тиімді ілгерілеуге жәрдемдесуге, қақтығыстарды болдырмау мен ЕҚЫК-нің адами өлшемі саласындағы сенімге ықпал етуге тиіс екеніне келіседі.

(44) Қатысушы мемлекеттердің өкілдері Дания халқы мен үкіметіне Копенгаген кеңесін тамаша ұйымдастырғаны және Кеңеске қатысқан делегацияларға көрсетілген қонақжайлылығы үшін шынайы ризашылықтарын білдіреді.

(45) Вена кездесуінің Қорытынды құжатында баяндалған ЕҚЫК-нің адами өлшемі жөніндегі конференцияға қатысты ережелерге сәйкес,

Конференцияның үшінші кездесуі 1991 жылғы 10 қыркүйек пен 4 қазан аралығында Мәскеуде өтетін болады.

Копенгаген, 1990 жылдың 29 шілдесі.

**АДАМИ ӨЛШЕМ ЖӨНІНДЕГІ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ КЕҢЕСІНЕ
ҮКІМЕТТІК ЕМЕС ҰЙЫМДАР МЕН БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ
ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ қатысуына рұқсат беру ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕ
БОЙЫНША ТӨРАҒАНЫҢ
МӘЛІМДЕМЕСІ**

Төраға Адами өлшем жөніндегі конференцияның кеңесіне ашықтық және рұқсат беру тәжірибесі, оның Вена кездесуінде қолданылған және осы Кездесудің Қорытынды құжатының XI қосымшасында баяндалған түрінде, барлық қатысушы мемлекеттер үшін маңызды екенін атап өтеді. ЕҚЫК-нің адами өлшемі жөніндегі конференцияның алдағы кеңестерінде осы тәжірибені ұстану мен оны қолдануды кеңейте түсу үшін қатысушы мемлекеттер ашықтық пен қол жеткізуге мүмкіндік беретін келесі тәжірибені сақтауға келіседі:

- ғимараттың делегациялар мен Атқарушы хатшылық қызметі орналастырылған бөліктерінен басқа, Конференция үй-жайларында тиісті үкіметтік емес ұйымдардың мүшелерінің еркін жүріп тұрулары. Осы мақсатта олардың өтініштеріне орай Атқарушы хатшылық оларға аккредиттеу карточкаларын беретін болады;

- тиісті үкіметтік емес ұйымдардың мүшелері мен делегаттардың арасында, сондай-ақ бұқаралық ақпарат құралдарының аккредиттелген өкілдерімен еш кедергісіз ара-қатынастар;

- Конференцияның барлық жұмыс тілдеріндегі ресми құжаттарға, сондай-ақ делегаттар тиісті үкіметтік емес ұйымдардың мүшелеріне жіберуді қалаған кез кез құжатқа қол жеткізу;

- тиісті үкіметтік емес ұйымдардың мүшелері үшін ЕҚЫК-нің адами өлшеміне қатысты ақпараттарды делегаттарға жеткізу мүмкіндігі.

Осы мақсатта оларға әрбір делегацияның хат-хабарларға арналған ұяшықтарына қол жеткізулері қамтамасыз етіледі;

- тиісті үкіметтік емес ұйымдар шығаратын және Конференцияны хабардар ету үшін Атқарушы хатшылыққа жіберілетін барлық құжаттарға делегаттардың еркін қол жеткізуі;

Осы мақсатта Атқарушы хатшылық сондай құжаттардың жүйелі түрде жаңартылып, іріктеп алынған топтамасын делегаттардың қарауына беретін болады.

Олар бұқаралық ақпарат құралдарының өкілдеріне мынадай кепілдік беруге міндеттенеді:

- ғимараттың делегациялар мен Атқарушы хатшылық қызметі орналастырылған бөліктерінен басқа, Конференция үй-жайларында еркін жүріп тұрулары. Осы мақсатта өздерін куәландыратын құжаттарын ұсынуы бойынша Атқарушы хатшылық оларға аккредиттеу карточкаларын беретін болады;

- делегаттармен, сондай-ақ тиісті үкіметтік емес ұйымдардың мүшелерімен кедергісіз байланыстардың болуы;
- Конференцияның ресми құжаттарына барлық жұмыс тілдерінде қол жеткізу.

Төраға одан әрі, бұл мәлімдеме Копенгаген кеңесінің Құжатына қосымша ретінде кіргізілетінін және онымен бірге жария етілетінін атап өтті.